

na 1780 samen met de opkomst van jeugdtijdschriften, hetgeen een verband met de ontwikkeling van het burgerlijke gezin suggereert. Wat een inhoudsanalyse over consumptiecultuur en vrouwelijke identiteit aan het licht kan brengen, laat de 'Foucauldiaanse' benadering van Christine Delhaye in het *Tijdschrift voor sociale geschiedenis* (2000, aflevering 3) zien. In dat artikel wordt onder meer *De Gracieuse* geanalyseerd, een tijdschrift dat in 1864 in een oplage van 4000 exemplaren verscheen als Nederlandse editie van het Duitse modeblad *Der Bazar*. Jensen kiest voor een analyse van de voorloper die onder de titel *Gracieuse* van 1862 tot 1864 circuleerde. Hoewel veelvuldig over het 'vrouwbeeld' wordt gesproken, ontbreekt een verwijzing naar de hypothese van Laqueur dat het beeld van de vrouw als een zwakke afspiegeling van de man ('one sex system') in de late achttiende eeuw verdrongen zou zijn door een complementair beeld van man en vrouw ('two sex system'). Dat laatste beeld was kennelijk dominant in de bestudeerde tijdschriften. Op pagina 134 gaat het niet om 'ongeveer tien' maar precies dertien tijdschriften en Daendels was zeker geen conservatief zoals op pagina 235 gesuggereerd wordt. Ondanks deze kanttekeningen ben ik onder de indruk van deze inventariserende en analyserende studie die vergezeld gaat van een uitgebreide lijst van vrouwen-tijdschriften met vindplaats. Belangrijker dan de vraag naar de verhouding tot de rest van de tijdschriftpers lijken mij vragen over de verhouding tot buitenlandse voorbeelden en vooral inhoudelijke analyses. Daarvoor heeft Lotte Jensen met dit boek een stevig fundament gelegd.

P. R. D. Stokvis

N. Ashton, D. Hellema, ed., *Unspoken allies. Anglo-Dutch relations since 1780* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2001, 292 blz., ISBN 90 5356 471 3).

Een oppervlakkige telling in het *Repertorium* wijst uit dat in de afgelopen eeuw ruim 30 monografieën (meestal dissertaties) en bundels zijn gepubliceerd die de Brits-Nederlandse relaties tot thema hebben. Aan artikelen komt men tot ongeveer eenzelfde aantal. Bijna altijd betreft het onderzoek in Nederlandse archieven, waardoor de kijk vanuit Londen op Nederland onbesproken is gebleven. Met deze traditie is door bovenstaande bundel gebroken: de onderzoekers hebben nu ook gekeken naar wat in Britse archieven over Nederland te vinden is.

Van Goor behandelt de Britse politiek ten aanzien van het Nederlandse koloniale bezit in de jaren 1780-1820, een tijdvak dat bij onderzoekers weinig in trek is. De auteur concludeert dat de Vierde Engelse Oorlog weliswaar het einde van VOC en WIC inluidde, maar bepaald niet inhield dat de compagnie in de archipel haar greep op vazallen en bondgenoten had verloren. Dat was pas na 1811 het geval. Op het subcontinent van India had de VOC al veel eerder de meeste van haar posities aan de Engelsen prijs moeten geven.

De aspiraties van Willem I en Van Hogendorp, vergroting van het Nederlandse territorium met de Zuidelijke Nederlanden, strookten met de Britse wensen ten aanzien van het politieke evenwicht op het Europese continent, aldus Van Sas in zijn bondige samenvatting van de jaren 1813-1870. De teruggave van de meeste koloniën vormde nauwelijks een probleem: behalve bij een enkele koloniale specialist, zoals Raffles, bestond er in Engeland weinig belangstelling voor het Nederlandse koloniale bezit. Terwille van de vrede in Europa opteerde Londen in 1830 voor de Belgische onafhankelijkheid, maar had het liefst gezien dat de nieuwe staat onder de soevereiniteit van Oranje was gebleven. In de jaren vijftig en zestig kon Den Haag stilzwijgend vertrouwen op de wetenschap dat Groot-Brittannië noch een Franse, noch een Duitse hegemonie in de monden van Rijn, Maas en Schelde zou tolereren.

Kuitenbrouwer (UU), al twee decennia de Nederlandse representant in het internationale imperialismedebat, meldt dat naast de twee inmiddels gangbare imperialismetheorieën (Lenin/Hobson en Robinson/Gallagher) Cain en Hopkins een derde theorie, die van het 'gentlemanly capitalism' gelanceerd hebben en bekijkt vervolgens vanuit het imperialismeperspectief de Brits-Nederlandse relaties in Oost- en West-Indië en in Afrika. In zijn conclusie verwerpt de auteur Voorhoeve's zienswijze dat er in de jaren van het imperialisme sprake was van een informele Brits-Nederlandse alliantie: daarvoor waren er in het koloniale vlak te veel wrijvingspunten. Bovendien kon Londen Nederland in Europa geen bescherming bieden, zodat Den Haag aangewezen bleef op gewapende neutraliteit.

Frey (Keulen), auteur van *Der Erste Weltkrieg und die Niederlande* (1998) vat de kernpunten in de Brits-Nederlandse betrekkingen rond de Eerste Wereldoorlog samen. In Londen bestond begrip voor de Nederlandse handel met Duitsland. Wel kreeg Den Haag af en toe een duidelijke wenk daarin niet te ver te gaan. Bij de wapenstilstand ontstond een kritiek moment omdat Nederland, in tegenstelling tot de overige neutralen, zijn handelsbetrekkingen met Duitsland niet wenste af te breken. Daarbij kwam het Amerikaanse verwijt dat de Nederlandse zakenwereld uit was op 'peace without victory' en dat 'everybody anticipates sincere pleasure climbing into the band wagon at appropriate moment, but does not approve fighting for this privilege.'

De vraag of Nederland, conform het verdrag van Versailles, de Duitse keizer zou uitleveren veroorzaakte de nodige spanning tussen Londen en Den Haag. Ashton (LSE, Londen) en Hellema (UU) menen dat Nederland niet aan uitlevering had kunnen ontkomen wanneer er sprake was geweest van grotere eensgezindheid tussen de geallieeerden in het algemeen en de Britten in het bijzonder. Zowel Wilhelmina als George V voelden niets voor verbanning van Wilhelm naar de Falklandeilanden, laat staat voor toepassing van Lloyd George's slogan 'hang the Kaiser'.

In het Interbellum was Engeland voor Nederland de belangrijkste handelspartner. Beide landen waren in beginsel aanhangers van vrijhandel. Toen Engeland in 1931 tot protectie overging en Duitsland voor autarkie koos, dreigde de Nederlandse export volledig in te storten. Engeland moest voorrang geven aan de *dominions*, zodat Nederland niet anders kon dan zijn landbouwproducten op de Britse markt te dumpen. De hoge prijzen op de binnenlandse markt moesten de verliezen op de export compenseren, aldus Klemann (UU) in zijn bijdrage aan deze bundel.

Bijzonder interessant, want gebaseerd op nieuw onderzoek in de archieven van het Britse kabinet en van het Foreign Office, zijn de artikelen van Van Diepen (UvA) en Moore (Sheffield) over de Britse kijk op de Nederlandse buitenlandse politiek en de defensie-inspanningen aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog. In Londen hield men de Nederlanders voor te rijk en te *soft* voor een stevige defensie. In de regering van De Geer had men geen enkele fiducia.

Kersten en Van Faassen (ING, Den Haag) beschrijven de betrekkingen tussen de defaitistische Nederlandse regering in ballingschap en de Britse autoriteiten. Met zijn Indische bezittingen beschouwde Nederland zich tot 1942 als de belangrijkste bondgenoot van Engeland. Voor Londen was het Nederlandse standpunt niet meer dan een marginaal gegeven. In de loop van de oorlog verplaatste het beleidscentrum zich naar Washington, waar heel wat minder begrip bestond voor de positie van een koloniale mogendheid dan in Londen. Na een afzijdigheid van een eeuw raakte Nederland geleidelijk betrokken bij de grote politiek, zonder echter daarop reële invloed te kunnen uitoefenen.

De twee zienswijzen over de rol van de Engelsen in Indonesië in de eerste tien maanden na de Japanse capitulatie behandelt De Jong (BuZa). De auteur concludeert dat enerzijds de Engelsen een explosie van republikeins revolutionair geweld hebben uitgelokt, maar dat zij zich

anderzijds het lot van de geïnterneerden in de Japanse kampen hebben aangetrokken en het dekolonisatieproces op gang gebracht hebben. Een gepopulariseerde versie van dit artikel verdient een plaats in de *Wapenbroeders*, contactblad van de Indiëveteranen, een kring waarin nog steeds bizarre verhalen over het optreden van de Engelsen opgeld doen.

Ludlow (LSE) en Young (Nottingham) behandelen de mislukte pogingen van Groot-Brittannië om tot de EEG toe te treden van 1961-1962 en 1967. Nederland en met name Luns waren de grote voorvechters van Britse toetreding, ofschoon de Nederlandse voorkeur voor supranationale constructies op gespannen voet stond met de Britse angst voor het inboeten van soevereiniteit. De auteurs bespreken de Nederlandse inspanningen om Groot-Brittannië ondanks Franse tegenstand de gemeenschap binnen te loodsen. In de gebruikte middelen was de Haagse diplomatie niet kieskeurig. De uitkomsten van geheim beraad tussen de zes in Brussel, de standpunten van de afzonderlijke leden en de reikwijdte van de toelatingsvoorwaarden werden heet van de naald door de Nederlandse diplomatie aan het Foreign Office doorgeseind. Soms ging het Plein hierin zover dat de ambtenaren op het Foreign Office erdoor in verlegenheid raakten.

Hellema (UU) vat een vroegere publicatie over de oliecrisis van de jaren zeventig nog eens samen. De olieboycot was voor Frankrijk en Groot-Brittannië reden een eigen Europese, meer pro-Arabische koers te varen en ook de overige leden van de Europese Gemeenschap daartoe te bewegen. Voor Nederland dat zich bijzonder had beijverd voor de Britse toetreding, was de weinig Atlantische houding van Londen een teleurstelling. De machtswisseling in Groot-Brittannië (de conservatief Heath moest plaatsmaken voor de socialist Wilson) betekende een terugkeer van Londen naar de Atlantische koers.

Conclusie van deze bundel: in Londen bestond niet bijster veel belangstelling voor wat men in Den Haag dacht en deed. Voor Nederland daarentegen was een goede relatie met Londen van levensbelang, al bleek dat Den Haag met name tot 1950 in koloniale zaken baas in eigen huis wilde blijven en daarna de Atlantische solidariteit voorrang gaf.

C. B. Wels

A. P. G. Sens, *'Mensaaip, heiden, slaaf.'* *Nederlandse visies op de wereld rond 1800. Een wetenschappelijke proeve op het gebied van de letteren* (Dissertatie Nijmegen 2001, Nederlandse cultuur in Europese context XX, IJkpunt 1800-5; Den Haag: SDU uitgevers, 2001, xvii + 213 blz., €18,11, ISBN 90 12 08856 9).

Angelie Sens schreef haar proefschrift in het kader van het programma Nederlandse cultuur in Europese context, ijkpunt 1800. De titel van haar boek verwijst naar de drie centrale thema's van haar onderzoek naar openbare bronnen uit de periode 1770-1820: het wetenschappelijk debat over de menselijke soort; het religieuze debat over christendom en de bekering van heidenen en het maatschappelijk debat over het al dan niet gerechtvaardigd zijn van slavenhandel en slavernij. Wetenschappelijk, religieus en maatschappelijk zijn de overkoepelende termen die Angelie Sens zelf aan de drie debatten toekent; in de geschriften waarop zij zich baseert werden deze noemers als zodanig niet onderscheiden. De ene auteur was dominee, een ander politicus, een derde reiziger, onderzoeker, essayist of journalist. Zij schreven reisverhalen, religieuze tractaten, wetenschappelijke studies, overzichts- of naslagwerken, politieke toespraken of prijsvraagessays, waarin alle drie de thema's aan de orde konden komen. (Natuurwetenschappelijke, christelijke-religieuze en politiek-maatschappelijke argumentaties liepen daarbij veelal door elkaar. Zo schreef Martinus Stuart, auteur van een overzichtswerk in zes